

ЗНАЧЕННЯ ФОРМУВАННЯ ФАХОВИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ У ПРОЦЕСІ ПІДГОТОВКИ КУРСАНТІВ ЛЬОТНИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ

У статті розглянуто різні визначення понять “компетентнісний підхід”, “компетентність”, “компетенція”, “професійна та фахова компетентності” і значення їх формування в навчальному процесі. Відомо, що на сучасному етапі розвитку суспільства, який характеризується інтеграцією України в європейські політичні та економічні структури й формуванням загального освітнього простору, особливо важливими стають питання перегляду критеріїв і стандартів у сфері підготовки кваліфікованих фахівців для всіх галузей діяльності, у тому числі й авіації.

Ключові слова: компетентнісний підхід, компетентність, компетенція, професійна та фахова компетентності, підготовка курсантів льотних навчальних закладів.

Проблема формування фахових компетентностей пілотів стала частиною комплексної проблеми ефективності роботи, безпеки польотів, пов'язаної з людським чинником. З вини пілотів останнім часом відбувається до 90% авіаційних пригод, основною причиною яких фахівці називають недостатній рівень практичних навичок і вмій, професійного мислення пілотів. Гостро постає питання про професійну надійність льотного складу в екстремальній ситуації та про вдосконалення компонентів професійної компетентності пілотів як складової їх надійності.

Професійна надійність авіафахівця залежить від рівня інтелектуального розвитку курсанта льотного навчального закладу та формується в процесі теоретичної підготовки, а саме ґрунтового оволодіння профільними та загальноосвітніми дисциплінами, і безпосередньо залежить від сформованого вміння застосовувати отримані теоретичні знання на практиці.

Процес підготовки майбутніх спеціалістів зумовлений багатьма факторами. Сьогодні виникає необхідність порушити питання про формування фахових компетентностей курсантів льотних навчальних закладів до майбутньої професійної діяльності в процесі вивчення фундаментальних дисциплін, зокрема фізики та математики.

У педагогічній науці наявні дослідження різних аспектів компетентнісного підходу в освіті: розуміння поняття “професійна компетентність” як складного багатовимірного феномену (М. Волошина, О. Дахін, Б. Ельконін, Дж. Равен, П. Третьяков, С. Шишов та ін.), розкриття змісту цього поняття (В. Бездухов, А. Маркова, С. Мишина, О. Правдіна та ін.), моделювання процесу формування (В. Болотов, В. Введенський, В. Серіков та ін.), визначення основних видів професійної компетентності (І. Зимня, Г. Селевко, П. Третьяков, Т. Шамова, В. Ягупов та ін.), формування її різних видів у майбутніх фахівців, а також удосконалення системи професійної освіти шляхом застосування компетентнісного підходу (В. Аніщенко,

В. Бездухов, В. Болотов, М. Волошина, Т. Добутько, Б. Ельконін, І. Зимня, А. Маркова, О. Овчарук, В. Сериков, А. Тубельський та ін.).

Незважаючи на наявні здобутки у розв'язанні проблеми формування фахових компетентностей майбутнього пілота, практика викладання свідчить про необхідність підвищення якості оволодіння курсантами предметами з циклу фундаментальних дисциплін. Як показує проведений аналіз науково-педагогічної літератури, отримання базових і спеціальних професійних знань та тренажерної підготовки є необхідними, але недостатніми умовами становлення майбутнього авіаспеціаліста. Зазначене можна вважати надбудовою системи підготовки курсантів, базисом якої є вивчення фундаментальних дисциплін. Останні формують понятійний апарат, необхідний для розуміння та засвоєння матеріалу, що викладається на профільних дисциплінах.

Метою статті є аналіз наукових підходів до визначення понять “компетентнісний підхід”, “компетенція”, “компетентність”, “професійна компетентність” та її складової “фахова компетентність”.

Вивчивши широке коло досліджень у сфері формування компетентностей, ми зробили висновок, що наразі не існує чіткого підходу до визначення таких дефініцій, як “компетенція”, “компетентність”, “професійна компетентність” та “фахова компетентність”.

В аналізі застосування компетентнісного підходу зазначено, що його впровадження передбачає заміну усталеної тріади “знання – уміння – навички” більш сучасним набором компетентностей, які формуватимуться у студентів на основі оновленого змісту в процесі діяльності [2]. Компетентнісний підхід забезпечує поєднання професійної освіти та потреб ринку праці, замовлень на освіту з боку роботодавців. Тобто компетентнісний підхід – це підхід, при якому результати освіти визнаються значущими за межами системи освіти [3].

Г. Селевко визначає компетентнісний підхід як поступову переорієнтацію освітньої парадигми зі знань на формування навичок для створення умов оволодіння комплексом компетенцій, що визначають рівень готовності фахівця до професійної діяльності [6].

На думку В. Байденка [1], тенденція руху “від поняття кваліфікації до поняття компетенції” виражається в посиленні когнітивних та інформаційних основ у сучасному виробництві, яке не може визначатися лише традиційним поняттям професійної кваліфікації. Більш актуальним стає поняття компетентності. Новий тип економіки ставить нові вимоги до випускників навчальних закладів, серед яких усе пріоритетнішими стають вимоги системно організованих інтелектуальних, комунікативних, рефлексуючих, самоорганізуючих, моральних основ, які дають змогу успішно організувати діяльність у широкому соціально-економічному, культурному контекстах.

Існують різні підходи до визначення “компетентності” та “компетенції” в освіті.

В. Плохій визначає компетентність як інтегральну характеристику рівня можливостей і здібностей працівника до реалізації свого професійного потенціалу, знань і особистісних якостей в умовах реальної діяльності та постійної

адаптації до швидкоплинних змін зовнішнього середовища, вимог робочого місця та сфери, на яку поширюються його діяльність і повноваження [5, с. 16].

Науковці М. Хослтед і Т. Орджі вважають компетенції важливими результатами освіти, що повинні бути сформовані в усіх, хто навчається, пронизувати всі предмети, проходити через усі рівні освіти і розроблятися на високому рівні. При цьому ключові компетенції – не окрема частина навчального плану, вони інтегровані до його змісту. Так, у процесі викладання математики або будь-якої іншої дисципліни можна розвивати інформаційну, комунікативну та мовну компетенції [7, с. 24–27].

О. Чабан стверджує, що поняття “компетентність” ширше, ніж поняття “кваліфікація” [8, с. 10]. Воно визначає не лише професійні знання, навички і досвід за певним фахом, а і ставлення до справи, певні (позитивні) схильності, інтереси та прагнення, а також здатність ефективно використовувати знання й уміння, особистісні якості для забезпечення необхідного результату на конкретному робочому місці в певній робочій обстановці, тоді як кваліфікація є лише потенційною здатністю виконувати завдання, що належить до цієї діяльності [9, с. 11].

Отже, компетентним можна назвати робітника, який з точки зору загальних тенденцій розвитку і вимог виробництва, а також конкретних обставин отримує найкращий результат. Звісно, що для цього йому потрібна певна база знань, умінь, навичок, світоглядних ідей, інтересів, якостей тощо.

Значного поширення у світовому освітньому просторі набули ідеї американського педагога Е. Шорта, який присвятив проблемі компетентності багато ґрунтовних досліджень. (“Переосмислення явища компетентності” [14], “Компетентність: дослідження значення та використання в освіті” [12], “Концепція компетентності: її правильне та неправильне використання в освіті” [13] тощо). Дослідник наводить наукове визначення понять “компетентність”, “компетентний”, “компетенція”, “компетенції”, а також обґрунтовує чотири загальні концепції компетентності.

Відповідно до першої концепції компетентність тлумачиться як поведінка або дія, тому розуміння компетентності в її межах пов’язується із набуттям людиною вмінь і навичок для певної діяльності, що не має творчого характеру. Наступна концепція компетентності розглядає володіння знаннями, вміннями та навичками. При цьому людина в кожній своїй професійній дії свідомо робить вибір, досконало знаючи свою діяльність. Суть концепції полягає в тому, що людина послуговується різноманітністю своїх знань і навичок для визначення, яку саме діяльність здійснювати і як має проходити цей процес.

За третьою концепцією компетентність виступає як “ступінь або рівень здібностей, що офіційно вважається достатнім”. Відповідно до четвертої концепції компетентність визначається як властивість або спосіб буття людини. Мета концепції – визначити характерні ознаки компетентності в цілому. Основу цього розуміння становить визначення природи тієї чи іншої властивості, а також бажаність її для людини. На основі таких даних про людину можна охарактеризувати її як компетентну або некомпетентну.

В. Ягупов [11] виокремлює такі основні характеристики компетентності будь-якого випускника професійного навчального закладу, які, на нашу думку, у повною мірою притаманні й випускникам льотних навчальних закладів:

1) ціннісно-мотиваційна готовність, тобто сформованість професійних і фахових ідеалів, цінностей, настанов, мотивів і ставлень особи до майбутньої професії та фаху, до самого себе як до професіонала та фахівця;

2) інтелектуальна підготовленість (когнітивна характеристика), тобто набуття певної сукупності теоретичних і практичних знань, на основі яких відбувається, з одного боку, формування праксеологічної основи професійної діяльності, а з іншого – практичне мислення як фахівця;

3) діяльнісна здатність (праксеологічна характеристика) – це сукупність професійних практичних навичок, умінь і здатностей, необхідних для професійної діяльності;

4) професійні та фахові здатності – це сукупність професійно важливих і фахових якостей, яка необхідна особі для професійної діяльності як професіоналу та фахівцю;

5) суб'єктна – це інтегральна характеристика, оскільки, з одного боку, вона об'єднує всі вищевикладені аспекти в унікальне єдине ціле, яке характерне тільки для конкретної особи та конкретного фахівця, а з іншого – від її сформованості залежить актуалізація інших – інтелектуального, діяльнісного, професійного та фахового, професійне становлення, а також професійна діяльність особи як професіонала та фахівця.

Вони взаємодоповнюють один одного, сприяють їх комплексному і системному прояву, за необхідності можуть компенсувати недостатню сформованість певних показників професійної компетентності фахівця. При недостатній сформованості одного з них фахівець неспроможний досягати основної мети своєї професійної діяльності, системно і комплексно реалізовувати основні свої посадові компетенції. Проте суб'єктний компонент здатний декомпенсувати певні недоліки окремих компонентів професійної компетентності.

Основними видами професійної компетентності Т. Шамова [10] вважає: спеціальну (фахову), яка пов'язана з безпосередньою управлінською діяльністю; соціальну, що реалізується у вмінні працювати, організовувати спільну діяльність колективу на досягнення цілей, брати на себе відповідальність за спільні результати; та особистісну – здатність до саморозвитку, самовдосконалення, самореалізації, прагнення до постійного підвищення своєї освітньої компетентності, вміння організувати свою працю та оволодіння лідерськими якостями в сукупності з харизмою.

О. Петрук [4] розділяє професійну компетентність на чотири основних рівні:

1. Фахова компетенція – знання, уміння, навички, досвід, необхідні для виконання певних службових завдань.

2. Ділова компетенція – організованість, ініціативність, ефективність, працьовитість, що сприяють реалізації службових завдань.

3. Морально-психологічна компетенція – самооцінка, справедливість, об'єктивність, культура поведінки тощо як необхідний фактор самоорганізації фахівця.

4. Інтелектуальна компетенція – загальна ерудиція, уміння аналізувати явища в різних сферах життя, володіти методологією та навичками прийняття оптимального рішення.

Деякі науковці, розглядаючи поняття “фахова компетентність”, надають такі її визначення:

- підготовленість до виконання трудової діяльності за конкретною спеціалізацією в межах певної спеціальності;

- набір фахових знань персоналу організації, необхідних для вирішення соціально-економічних, політичних, екологічних, культурологічних, правових та інших проблем у межах цілей, поставлених перед організацією;

- здатність до освітньої діяльності на основі знань, набутих умінь, відповідно до суспільних вимог та ціннісних орієнтацій.

Висновки. З огляду на вищезазначене, поняття “фахова компетентність” визначається нами як складова професійної компетентності та характеризує підготовленість конкретного фахівця до розв'язання певних завдань. Разом з тим, поняття “компетентнісний підхід”, “компетенція” і “компетентність” взаємопов'язані, одне впливає з іншого. Ознаки сформованої фахової компетентності виявляються в процесі професійної діяльності фахівця; характеризують міру включення фахівця як суб'єкта професійного буття у професійну та фахову діяльність; демонструють його здатність і готовність працювати на певному рівні згідно з посадовими обов'язками, а також певний фаховий потенціал, який може бути перенесений на інші сфери професійного буття.

Наразі аспект формування фахових компетентностей курсантів льотних навчальних закладів надзвичайно важливий у контексті перебудови всієї системи вищої авіаційної освіти та вимагає подальшого поглибленого дослідження із застосуванням сукупності таких компонентів педагогічних умов для вивчення фундаментальних дисциплін, фізики та математики зокрема, як мотивація до самостійної роботи, пізнавальний інтерес, уміння розуміти та застосовувати отримані знання, формування фундаментальних знань випускника у взаємозв'язку з майбутньої професією.

Список використаної літератури

1. Байденко В.И. Концептуальная модель государственных стандартов в компетентностном формате (дискуссионный вариант) : материалы ко второму заседанию методологического семинара / В.И. Байденко. – М. : Исслед. центр проблем качества подгот. специалистов, 2004. – 19 с.

2. Бирюк О.В. Методика формування соціокультурної компетенції майбутніх учителів у навчанні читання англійських публіцистичних текстів : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.02 / Бирюк Ольга Василівна. – К., 2006. – 209 с.

3. Зимняя И.А. Ключевые компетентности как результативно-целевая основа компетентностного подхода в образовании: авторская версия / И.А. Зимняя. – М. : Исследовательский центр проблем качества подготовки специалистов, 2004. – 110 с.

4. Петрук О.М. Банківська справа : навч. посіб. / О.М. Петрук ; за ред. д. е. н., проф. Ф.Ф. Бутинця. – К. : Кондор, 2004. – 461 с.
5. Плохий В.С. Инновационный подход к модернизации модульной системы профессионального обучения на основе концепции компетентности / В.С. Плохий // Проблемы розробки та впровадження модульної системи професійного навчання (модуль 2001) : зб. наук. пр. – К. : Наук. світ, 2001. – С. 16–28.
6. Селевко Г.К. Компетентности и их классификация / Г.К. Селевко // Народное образование. – 2004. – № 4.
7. Холстед М. Ключевые компетенции в системе оценки Великобритании / М. Холстед, Т. Орджи // Современные подходы к компетентностно ориентированному образованию / под ред. А. В. Великановой. – Самара, 2001. – С. 24–27.
8. Чабан А.С. Повышение профессиональной компетентности: ведущая тенденция развития подготовки рабочих кадров на современном этапе / А.С. Чабан // Проблемы розробки та впровадження модульної системи професійного навчання : зб. наук. пр. – Х., 1999. – С. 9–15.
9. Чабан А.С. Устранение “квалификационных барьеров” на пути профессионального роста (из международного опыта) / А.С. Чабан // Проблемы розробки та впровадження модульної системи професійного навчання (модуль 2001) : зб. наук. пр. – К. : Наук. світ, 2001. – С. 9–28.
10. Шамова Т.И. Система последипломного образования руководителей образовательных учреждений: Опыт, проблемы, перспективы / Т.И. Шамова // Педагогическое образование и наука. – 2004. – № 3. – С. 3–9.
11. Ягупов В.В. Методологічні основи розуміння та обґрунтування понять “компетентність” і “компетенція” / В.В. Ягупов // Нові технології навчання : [зб. наук. пр. : в 2 ч. / гол. ред. О.П. Гребельник]. – К. ; Вінниця, 2011. – Вип. № 69. – Ч. 1. – С. 23–29.
12. Short E. Competenc Reexamined / E. Short. – Cambridg, 1984. – 36 p.
13. Short E. The Concept of Competence: Its Use and Misuse in Education / E. Short // Journal of Teacher Educatuin. – 1985. – Vol. 36. – № 2. – P. 5–8.
14. Short E. Competence: Inquires into Its Meaning and Asquistion in Educational Setting / E. Short. – Cambridg, 1984. – 107 p.

Стаття надійшла до редакції 02.08.2013.

Дуда А.В. Значение формирования специализированных компетентностей в процессе подготовки курсантов летных учебных заведений

В статье рассмотрены определения понятий “компетентностный подход”, “компетентность”, “компетенция”, “профессиональная и специализированная компетентности” и значение их формирования в процессе обучения. Известно, что на современном этапе развития общества, характеризующемся интеграцией Украины в европейские политические и экономические структуры, а также формированием общеобразовательного пространства, особенно важными становятся вопросы пересмотра критериев и стандартов в сфере подготовки квалифицированных специалистов для всех отраслей деятельности, в том числе и авиации.

Ключевые слова: компетентностный подход, компетентность, компетенция, профессиональная и специализированная компетентности, подготовка курсантов летных учебных заведений.

Duda H. The role of forming specialized competencies in the process of cadets training in the flying schools

The article reveals different definitions of the notions ‘competence approach’, ‘competence’, ‘competency’, ‘professional and specialized competences’ and the role of their formation in the educational process. It is obvious that in modern society, characterized by the integration of Ukraine into Europe and formation of common educational space, one of

the most important issues is the revision of criteria and standards for training qualified personnel for all branches of professional activity, including aviation.

According to the present social and economic situation every professional, including a specialist in aviation branch, should have qualities such as professional mobility, flexibility, abilities to work in teams, to perform multiple functions of different specialists simultaneously, to learn and master skills in the course of a lifetime. Key competencies on the labor market are the following: communicativeness, ability to work in a team, readiness to nonstandard solutions, the culture of professional self-organization, flexibility to the requirements and changes, ambition to achieve goals.

The attention is focused on the fact that the characteristic features of education process development in late XX – early XXI centuries are learning orientation on “free development of a person”, creativity, competitiveness, mobility of future specialists. The concept of “competence/competency” is taken as a general definition of the integral social and personal behavior phenomenon as a result of education.

It is a well-known fact that there is transition from transformation of knowledge into the process of cognition, from reproductive learning into searching one, from memorizing into understanding and “discovery” of knowledge, from reproductive to productive, critical and creative thinking. Under the conditions when the requirements of Bologna process are introduced, the formation of professional competencies while studying basic sciences is one of the most significant in the educational process of the flight school. The paradigm of European education is changing: a person is not taught - a person is learning.

It is noted that the solution of the problem of professional competencies formation in students may be to create a set of favorable pedagogical conditions for learning basic sciences, physics and mathematics in particular, in flight schools, including such components as motivation to work independently, cognitive interest, ability to understand and apply acquired knowledge, the formation of fundamental knowledge in relation to future profession.

Key words: *competence approach, competence, competency, professional and specialized competences, training cadets of flight schools.*